

Túros Endre

**Magyarok, románok, cigányok:
ki van a középpontban?
Református templom egy katolikus magyar faluban;
templomépítés mint szimbolikus térfoglalás***

A társadalmi tét felosztása, illetve újrafelosztása együttjár(hat) a fizikai tér felosztásával, illetve újrafelosztásával¹ – a térfelosztásbeli változások jelzői lehetnek a szociális mező változásának.

Egy település külső arculatának a kívülálló számára esetleges, véletlenszerű változásai az ott élő közösség tagjai számára mély szimbolikus jelentőséggel bírhatnak².

Abban az élettérben, amelynek vizsgálatára vállalkozom, a középületek elhelyezésének változásai a közelmúlt társadalmi térszerkezetének változásait (is) jelzik. Részletes elemzéssel a református templom térváltozásait próbálom közelíteni, de a falu

* A tanulmány első változata a Kapitány Ágnes és Kapitány Gábor által szervezett Szimbolizáció-munkacsoport keretében készült 1993-ban; megjelent 1995-ben a *Jelbeszéd az életünk. A szimbolizáció története és kutatásának módszerei* című kötetben. Ez a szöveg a tanulmány átdolgozott változata.

mentális térképének, főleg középületeinek változásait is szükséges vázlatosan bemutatni, és a faluban élő etnikumoknak egymáshoz való viszonyáról, a falubeli oktatás közelmúltjáról is szükséges felvázolni egy rövid ismertetőt. A különböző etnikumok és vallásfelekezetek együttélési gyakorlatának története segít a külső közelítés számára logikátlannak, ésszerűtlennek, megmagyarázhatatlannak tűnő jelenség értelmezésében.

A vizsgált eseménysor színhelye Kisbács, Kalotaszeg Kolozsvárhoz legközelebb eső faluja, Kalotaszeg nádamenti tájegységének legutolsó települése. Eredetileg csak a Nádas patak folyása alsó szakaszának bal oldalát foglalta el, de a vasútépítés után, még az első világháború előtti években a patak jobb oldalán, a vasútvonal mentén is építkezni kezdtek.

A kalotaszegi néprajzi egységhez tartozó faluként tartják számon, de az itt élők identitástudatában nem a Kalotaszeghez való tartozás a lényeges, hanem az, ami megkülönbözteti a többi kalotaszegi falutól. Vegyük sorra ezeket az elemeket. Először is: Kalotaszeg szinte teljes egészében református, Kisbács katolikus magyar falu. (A hatvanas években még ez volt közkeletű meghatározása.) Másodszor: a kalotaszegi falvakra jellemző egykézés itt soha nem volt népszerű, és még ma is ritka jelenségnek számít – ezt büszkén szegeznek szembe a „cifrálkodó” Kalotaszeggel. Harmadszor: a város (Kolozsvár) közelségével magyarázható, hogy ebben a faluban emberemlékezet óta senki sem járt népviseletben. Ez is ellentéte az egyre színesedő népviseletű, a szomszédok által cifrálkodónak nevezett Kalotaszegnek.

Nem kisbácsi specifikum, térségünkre nagyon is jellemző, hogy a közösségek az egymástól való különbözőség elemeiből építik saját identitásukat. Egyik oldalról református, másik oldalról román szomszédságban magától értetődő természetességgel határozták meg magukat katolikus magyar faluként a kisbácsiak.

A trianoni döntésig nem élt számottevő román lakosság a faluban. A két világháború közötti időben sem történt komolyabb betelepedés, sőt a szocializmus első évtizedeiben sem. A masszív betelepedés és betelepítés korszaka 1970 táján kezdődött. 1990-re a falu alig

egyharmada magyar.

Maga a betelepedés eléggé bonyolult folyamat; bármennyire egyszerűen próbálnók a ma divatos kifejezéssel a románság számarányát növelő állampolitikának nevezni, és bármennyire is igazolható ez – nemcsak ennyi történt. Kisbács, Kolozsvár közvetlen szomszédja, tulajdonképpen hozzátartozott Kolozsvárhoz, de közigazgatásilag önálló, független községnek számított/számít. Kolozsvár viszont évtizedek óta zárt város³ volt (egészen az 1989-es fordulatig), ahova a betelepédést valóban állampolitika szabályozta. A Kolozsvárhoz való közelítés klasszikussá vált módszere 1970 után (sőt, néhány évvel már előbb) a Kisbácsban való letelepedés.

Igaz ugyan, hogy főleg románok települtek be, és ők kaptak lakást az 1970 után épülő tömbháznegyedben, de magyar családok is költöztek a faluba. Többségük lakást vagy telket vásárolt, és azon építkezett, de az élelmesebbjének az állami tömbházlakás megszerzése sem volt lehetetlen. Ennek a közel száz magyar családnak (akik az 1960-as évek végétől kezdődően költöztek a faluba) a döntő többsége református.

Az etnikumok közötti viszonyt a békés egymás mellett élés jellemezte, a falu hagyományos íratlan törvényei konfliktusmentes jószomszédi viszonyként szabályozták és szabályozzák ma is a Kisbácsban élő románok és magyarok kapcsolatát. Ennek érzékeltetésére érdemes megemlíteni azt a ma is élő szokást, hogy – mivel a katolikus és az ortodox Húsvét időpontja többnyire különbözik – „magyar Húsvétkor” illik a román szomszédhoz pirostojást, sonkát, kalácsot és bort átvinni ünnepi ajándékként, „román Húsvétkor” pedig fordítva, a román szomszédnak szomszédi kötelessége a húsvéti kóstolót átvinni magyar szomszédjához. Ez nyilván az őslakóra vonatkozik elsősorban, és azokra, akik a falu között, a régi falu terében élnek; az alig két évtizede létesült tömbháznegyed lakói nem képezik a faluközösség szerves részét.

Az etnikai megosztottságot bonyolítja az egyre szaporodó és gazdagodó cigányság, melynek közösség- és kultúraformáló szerepe helyi jellegzetességnek számít. A második világháború után, mikor az iskolakötelezettséget már nem lehetett (vagy legalábbis nagyon nehezen lehetett) megúszni, a cigány gyerekeket román tannyelvű osztályokba írták a szülők, és ezzel a gesztussal a hetvenes évekig

tulajdonképpen ők döntöttek az iskola sorsáról. A magyar gyerekek létszáma olyan kicsi volt, hogy a hatvanas évek elejétől kezdve csak úgy élhetett meg a magyar tannyelvű általános iskola második tagozata (V-VIII. osztály), ha más faluból kiegészítik a létszámot. A hiánypótló cigányságra nem lehetett számítani⁴. A magyar tagozat megmentésének egyetlen lehetősége kínálkozott: a mintegy húsz kilométernyire lévő Magyarvistáról kezdtek Kisbácsba ingázni a negyedik osztályt végzett gyerekek. Ott nem volt felső tagozat, lévén Magyarvista jellegzetesen egykézű kalotaszegi református falu.

A hatvanas évek elejének népmentő korhangulata egészen vicces furcsaságokat is megengedett. Olyan húsz év körüli fiatalok is jártak ötödik-hatodik osztályba, akik a negyedik osztály elvégzése után abbahagyták a tanulást, mert falujukban nem volt felső tagozat, de a mozgósítás eredményeként beiratkoztak a kisbácsi iskolába. Olyanok is jártak, akik már házasok voltak! Mindenesetre: a magyar tagozat megélt, és eredményesebben működött (és működik ma is, hiszen a vistai gyerekek számára immár hagyományos a kisbácsi iskola), mintha az országszerte klasszikus módszerrel, formálisan beírt cigány gyerekekkel telt volna ki a létszám.

A cigányok azonban rendhagyó módon viselkedtek. Szaporodtak, gazdagodtak (arannyal kereskedtek egykor és kereskednek ma is), és nem akarták elszalasztani a társadalmi beilleszkedés lehetőségét: nemcsak formálisan írárták be gyerekeiket az iskolába, hanem rendszeresen el is küldték, sőt: ha kellett, naponta vitték az iskolába!. A román lakosság ezt már nem tudta elviselni; negyedik osztályig még a többség elbírta, hogy gyerekei a „cigány osztályokba” járjanak, de az ötödik osztály kezdetén már elvitte a legközelebbi román iskolába. Így állt be az a hihetetlennek tűnő különleges helyzet, hogy a faluban már több román gyermek volt, mint magyar, és ennek ellenére csak magyar nyelvű felső tagozata volt az iskolának, román nem. Így volt ez egészen a tömbháznegyed felépítéséig.

Iskola vonatkozásában tehát a magyar-cigány viszonyt a fejlődés (értsd: a cigányok iskolába járása) nem érintette, és az iskolai történések konfliktusveszéllyel, az aszimmetrikus viszony felborítását célzó törekvéssel csak román-cigány vonatkozásban fenyegettek/fenyegetnek. Ennek szemléltetésére álljon itt egyetlen

példa.

Az iskola román tagozata tulajdonképpen azóta működik a helyi románok számára elfogadható módon, mióta a gyermeklétszám megnövekedése eredményeként sikerült párhuzamos osztályokat indítani; a jó osztályba a „rendes románok” gyerekeit, a cigány osztályba pedig a cigányok és a „nagyon gyenge” román családok gyerekeit szokás beírni. Ez a rendszer 1995 szeptemberében erős sérülést szenvedett; a megkülönböztetés ellen fellázadt cigányok tiltakozása a minisztériumig jutott, és az induló első osztályok elkülönítését ez megakadályozta. Ezzel egy olyan rejtett akna ékelődött a két etnikum közé, ami veszélyesebbnek ígérkezik az eddigi osztályelkülönítésnél. Most már legközelebb román támadás esedékes a pillanatnyilag hatalmi döntés védte cigányság ellen. – Az aszimmetrikus viszony veszélybe került, a román szülők minden valószínűség szerint megpróbálnak majd valamit tenni a helyreállítás érdekében, a cigányok pedig most már határozottabban fogják védni a maguk képzelt avagy óhajtott avagy szinte elértnek vélt egyenrangúságát.

Ezt a minden bizonnyal hosszú távlatú iskolaháborút a magyar lakosság kívülállóként szemléli, mentális/szimbolikus síkon talán még határozottabban „fent” érzi magát. Ez a „fent”-érzés konfliktusmentes pozíciót is jelent számára.

A felekezeti hovatartozás letisztulása egybeesett a cigány gyerekek román iskolába való beiratkozásával. Az ötvenes évek végéig a cigányok alkalomszerűen fordultak hol a magyar (akkor csak katolikus magyar pap volt), hol a román (ortodox) paphoz – keresztelő, esküvő, temetés esetén. Az ötvenes évek végén azonban új magyar pap került a faluba, aki mindenféle szolgáltatást megtagadott a cigányságtól; garanciát követelt a hitélet gyakorlására mindenkitől – így aztán a cigányok széles ívben elkerülték a magyar templomot. Azóta minden cigány ortodox.

Iskola és templom vonatkozásban tehát a magyar-cigány viszony semmiféle bonyodalmat nem jelent, a helybéli románságnak azonban az iskolában és a templomban egyaránt kellemetlen a cigányok betolakodása. A magyarság számára ez a helyzet magasfokú mentális/szimbolikus védettséget jelent, hiszen a cigány-ügy szinte teljességében a román térfélre került; olyan távolságtartás valósult

meg ezzel, aminek identitásmegszilárdító hatása van. A megszilárdult identitás, az erős kontúrú határvonalak, a meg nem támadott aszimmetrikus viszony érzése pedig olyan indulási előny, ami biztonságosabbá teszi a mindennapi élet találkozásainak megélését.

A bácsi cigányság az utóbbi harminc évben következetesen felborította a falu román és magyar lakóinak előítéletekben gyökerező klasszikus elképzelését arról, hogy milyenek a cigányok. Az ötvenes években még románok és magyarok egyaránt biztosan tudhatták, hogy ők mindenképpen különbek a cigányoknál, mert azok:

mocskosak,
szegények,
erkölcstelének

Az erkölcstelenség lényege pedig a lopás volt.

A kollektivizálás után azonban a cigányok erkölcstelensége elfogadott viselkedési normává vált a faluban. A közösből lopni nem számított már erkölcstelenségnek. A '89-es fordulat után pedig, mikor sokfelé konfliktusokat idézett elő az, hogy a cigányok a magángazdáknak visszaadott földekről is ugyanúgy loptak tovább, mint addig, ameddig a kollektív volt, a bácsi cigányok közel se mentek a szántóföldekhez. Ők egészen mással voltak elfoglalva: ők a nyugatot járták, Törökországot járták, kereskedtek és gazdagodtak tovább.

Lassacskán ők a falu leggazdagabb emberei. A cigánysoron emeletes (vagy több emeletes) villák sorakoznak, az udvar velencei mozaikkal burkolva, fürdőmedencével, a garázsban több autó. A nyolcvanas évek közepétől kezdve már a falu között is vásároltak házakat, és ezek is felülmúlják a román vagy magyar szomszédokét.

A cigány tehát már ott van a közvetlen szomszédban, nem mocskos, nem szegény és senki nem fogta lopáson. Közelsége és a klasszikus előítéleteket felszámolni óhajtó igyekezete, eredményei kihívást jelentenek a zavartalannak mondott magyar-cigány aszimmetrikus viszony számára. Ez ellen a kihívás ellen további mentális/szimbolikus eltávolítással védekezik a helybéli lakosság. Minden olyan gazdaság, ami külső forrásokból származik, aminek eredete ellenőrizhetetlen gyanús: erkölcstelen. Külföldön szerezte a vagyonát, arannyal kereskedik, gazdagabb, mint mi, de nem becsületes ember. Mi szegényebbek vagyunk, de becsületesek.

Lehetek vele jó szomszéd, kezdek vele jövedelmező gazdasági kooperációt (persze, nem a falu nyilvánossága előtt), igyekszem a konfliktus minden lehetőségét kikerülni vele, de minden igyekezettel eltávolítom magamtól – legalább mentálisan/szimbolikusan.

Ennek a mentális/szimbolikus eltávolításnak az eredményességét a magyar közösség számára az előzőekben felvázolt iskolai és felekezeti elhatárolódás szavatolja. Tehát a magyar-cigány viszony aszimmetrikus jellege továbbra is tiszta, zavartalan, vagy legalábbis majdnem tiszta, majdnem zavartalan. A helybéli románság nehezebb helyzetben van, keményebb kihívással kell szembenéznie, folyamatos konfliktusveszéllyel is számolnia kell, de a cigánysággal szembeni aszimmetrikus viszony megvédéséért minden lehetőt megtesz. A cigányság viszont egyre eltökéltebb határozottsággal törekszik ennek felszámolására.

A kisbácsi magyar közösség számára identitáserősítő hatású kívülállásának megőrzése, mentális/szimbolikus biztonságának tudata. Segíti abban, hogy tovább erősítse a határvonalakat, amelyek a cigányságtól, de a helybéli románságtól is elválasztják.

A hitfelekezetek története is furcsa bonyolultságú. A katolikus magyar faluban, mint Erdélyben mindenütt, román templom épült a két világháború között. A helyi románság görög katolikus volt, de a második világháború után ezt a vallást törvényen kívül helyezték, a templomból ortodox templom lett, az egykori görög katolikusokat hatalmi parancsra ortodoxnak írták át. A falu azonban nem tudott arról, hogy római katolikus vagy görög katolikus valakinek a vallása vagy a temploma; azt tudták, hogy valaki magyar vagy román – természetesen, aki magyar volt, az magyar templomba járt, aki román, az románba. És ez az egyszerű képlet egyszerre összebonyolódott: a hitükhöz ragaszkodó görög katolikus románok, akik nem voltak hajlandók elfogadni, hogy őket ortodoxsá parancsolja az államhatalom, kezdtek megjelenni a magyar templomban. A magyar templomba jártak, de megmaradtak románok, nem is akartak beépülni a magyar közösségbe. Ennek valószínűleg kevés esélye lehetett volna, hiszen a faluközösség jószomszédi viszonyt szavatoló íratlan törvényei csak szomszédságot,

és semmiképpen sem szervezett közösségi együvé tartozást, egymásba kapcsolódó közösségi életet írtak elő – nem együttélési, hanem békés egymás mellett élési szabályok voltak ezek. Kissé leegyszerűsítve így lehetne megfogalmazni: tiszteljük, becsüljük egymást, de legjobb szomszéd a kerítés. Magyar-román vegyes házasság például elképzelhetetlen volt a faluban, és ma sem igen akad rá példa. De ugyanakkor a román közösség sem taszította ki a katolikus templomba járókat. Nyakasságuk, vallási meggyőződésükhöz való ragaszkodásuk még tekintélyt is szerzett ezeknek a családoknak a helyi románság körében. A többség nem merte követni őket, de tisztelettel tekintett rájuk, hiszen az erőszakos hittérítés valamennyiük ellenszenvét kiváltotta⁵.

A katolikus magyar falu közössége számára ez volt a mássággal való közvetlen szembesülés első alkalma. Semmiféle megrázkódtatást nem jelentett, hiszen a magyar templomba járó alig néhány román család jól tudott magyarul, és különösebb igényeik sem voltak. Mindössze annyit kértek, hogy viseljék el az ő jelenlétüket a templomban. Senki sem tiltakozott ellene, szinte természetesen fogadták.

És nem jelentett megrázkódtatást az első reformátusok megjelenése sem a faluban, hiszen azok mind házasság révén jöttek – ezek a házasságok pedig a katolikus egyház szigorú előírásai szerint kötöttek: a református félnek „reverzálist” kellett adnia, melyben vállalta, hogy gyerekeit katolikusként neveli. A templomba járás szigorú kötelezettsége volt a falu lakóinak, ha valaki nem akarta, hogy kinézzék, teljesítenie kellett ezt a kötelezettségét. Így aztán a reformátusok is szorgalmasan járogattak a magyar templomba, és mindössze annyiban különböztek falustársaiktól, hogy nem gyóntak-áldoztak. Ez azonban nem volt feltűnő, hiszen néhány évtizeddel ezelőtt még nem volt szokásban a gyakori gyónás-áldozás. Vallási szempontból a reformátusok alárendelt, másodrendű polgárai voltak a falunak és családjuknak is⁶. Református közösségi élet nem létezett a faluban a hatvanas évek végéig. Ekkor telepedett be néhány református család, ettől kezdve létezik református közösségi élet.

A református vallásúakkal való egyenjogú együttélés tulajdonképpen az iskolában kezdődött, és a gyerekekben (a maguk szintjén) tudatosodott is. Mindenki érezte, hogy a magyar osztályokba

ingázó vistai gyerekek mások, másképpen viselkednek, de ők is részei az iskolai közösségnek, el kell fogadni őket olyannak, amilyenek. Ennek a másságnak az érzékelését az is segítette, hogy az iskoláskorú kisbácsi gyerekek addig teljesen elzártan éltek, román iskolástársaikat is alig látták. A hatvanas évekig még egészen tisztán elkülönült a román és a magyar iskola; a magyar osztályok többsége az egykori „státus-iskola” (ma már óvoda) épületébe járt, a románok a két világháború között épült „állami iskolába”.

A református faluból érkező gyerekek mássága érdekes színfolt lett az iskola életében. Iskolatársaik állandóan vallatták őket, és a cifrázkodó (a vistai lányok az iskolába is színes népviseletbe jártak), egykézű református falu világáról a kisbácsi gyerekek sokkal többet tudtak, mint szüleik. Furcsaságaik megítélésében fontos szerepet játszott az irigység, ami fékezte a barátságok kialakulását, de pozitív hatása is volt: nem nézték le a várostól távolabbi faluból érkező műveletlenebb, elmaradottabb gyerekeket, nem kerültek ellentétbe velük, a természetes iskolai konfliktushelyzetek nem fajultak verekedéssé, békességben éltek egymással⁷. A vallási tolerancia kezdete tehát a hatvanas évek elején iskolába járó gyerekek viselkedésén érződött leghamarabb. Mikor a faluban elkezdődött „a reformáció térhódítása” (a kifejezés kétszeresen is idézőjeles, hiszen a vallását senki nem változtatta meg, mindössze kezdtek szaporodni a református családok, és kezdtek „teret hódítani”), ezek a gyerekek már felnőtteknek számítottak.

A falu lakói számára a katolikus templom környéke volt a központ – egészen a hetvenes évekig. A templom mellett volt a kultúrház (ami soha nem szűnt meg egyházi tulajdon lenni – állami intézményként működött, de a helyi néptanács bérleti díjat fizetett érte a katolikus parókiának), és nagyon közel hozzá a néptanács, rendőrség és orvosi rendelő (mindhárom a régi községháza épületében).

A hetvenes évek építkezései ezt a központot eltávolították a katolikus templom környékéről. Az ortodox templom közelében létesült az új központ: kultúrház, néptanács, rendőrség. A nyolcvankilences fordulat táján nyilvánvaló volt, hogy ez a falu központja – nemcsak a hatalomé.

A hetvenes évek végén létesült az első református imaház. A falu egyik legkisebb, legszegényesebb házat vásárolták meg erre a célra, és minden különösebb módosítás nélkül imaházként használták. A pap a legközelebbi faluból, Szucságból járt le és látta el a legszükségesebb lelkeszi szolgálatot. Ez a helyzet ma sem változott, hiszen még 1993-ban is mindössze 280 lelket számol a református közösség, ennyinek nem jár pap.

A nyolcvanas évek elejére megnőtt a reformátusok száma, megerősödött a közösség, anyagi ereje is megsokszorozódott. Ekkor vásárolták a második imaházat – a falu új adminisztrációs központjában. Ez az imaház már impozáns, szép épület, az új néptanács, új kultúrház, új rendőrség és az ortodox templom (ami nemcsak relatíve új épület, de a hatalom által tolerált, sőt támogatott vallásgyakorlást is szimbolizálta) közvetlen közelében.

Ebben az időben a több évszázados katolikus templom a kívülálló számára, és a falu lakóinak döntő többsége számára sem jelentette már a falu központját. Az új központ kialakulása látványosan jelezte a társadalmi erőtér megváltozását; a református hitközség szimbolikus térfoglalása, a falu új térszerkezetének optimális kihasználása a második imaház létrehozásával, az új központban való behelyezkedéssel kétségtelenné tette – legalábbis a külső szemlélő számára – a reformátusok egyenrangúvá válását, félreérthetetlenül érzékeltette a feltörekvés folyamatát. A falu közösségi terében (metaforikusan is mondhatnók: hatalmi terében) olyan helyet foglalt el a református imaház, amely a református közösség egyenjogúsági törekvéseit szimbolikusán igazolta. Sőt, kissé túlzásba is vitte a közösség szimbolikus felmutatását, hiszen a nyolcvanas években ez már előkelőbb hely volt, mint a katolikus templomé, de ez az előkelőség nem aratott maradéktalan elismerést a falu lakóinak körében – a románok betolakodásként érzékelték, a katolikus magyarok pedig a hatalomhoz való közeledést, református falutársaiknak a hatalomhoz való hozzádörgölődését ítélték el. Az elítélő viszonyulás, a megróvó közbeszélés azonban nem tartott sokáig, rövid idő alatt megfedkeztek róla. A nyolcvanas évek vége felé már senki sem vitatta, hogy helyes-e vagy helytelen, természetes tényként kezelte mindenki az új központ immár véglegesnek tűnő, vitathatatlan térszerkezetét. Még a hatalom környezetszépítő

tevékenysége fölött is napirendre tértek, a károsultakon kívül alig akadt ember a faluban, akinek különösebb gondot okozott volna a református imaház mellett levő lakóházak lebontása. A bontások következtében megnőtt, stabilizálódott az új hatalmi térszerkezet. Úgy tűnt, ezzel véglegesen átalakult a falu, megtörtént az új központ térszerkezetének legitimációja, és ehhez viszonyítva minden csak alárendelt, minden csak periféria.

Az 1989-es fordulat az egyházak működésének lehetőségeit látványosan feljavította. A nyugati segélyek lehetővé tették az egyházi épületek felújítását, új templomok építését. A kisbácsiak számára nyilvánvalónak, természetesnek tűnt, hogy nemcsak a katolikus templom épületét tatarozzák, de a református imaház helyén is a református gyülekezet rangját, értékét bizonyító templom épül majd – a falu új adminisztrációs központjában. Minden az elvárásoknak megfelelően indult, mindkét magyar hitközség tetemes anyagi támogatást kapott – a katolikus Németországból, a reformátusok pedig hollandiai hitsorosaiktól. Elkezdődött a katolikus templom tatarozása, elkészült az új református templom tervrajza. A tervzet igazolta az elképzeléseket, valóba Erdély talán legmodernebb református templomának építéséhez fogtak hozzá a kisbácsi reformátusok – de nem az adminisztrációs központban elhelyezkedő imaház helyén, hanem a periférián! Megvásárolták ugyanis a katolikus templommal szembeni telket, és ott kezdék el a templom építését.

A nyolcvanas évek történései alapján érthetetlennek, megmagyarázhatatlannak tűnt ez a döntés. Alaposabban átgondolva, megértve a falubeli reformátusok helyzetét, úgy vélem, mégis csak ésszerű, józanul megfontolt határozatot hozott a presbitérium. Józanul felmérték, hogy az új adminisztrációs központban a református gyülekezetnek nincsenek távlatai, a hatalommal, a falubeli románsággal szemben esélytelen a verseny, a megsemmisítő hatalmi többséggel szemben értelmetlen a konkurencia, nevetségessé válnak a hősies helytállás jelszavai. Távlatot ígérő életteret próbáltak keresni a gyülekezet számára, és a távlat lehetőségét a katolikus templom szomszédságában vélték megtalálni.

A döntés nyilvánvalóvá tette, hogy a kisbácsi reformátusok közösségének identitását nem az immár nagyon megváltozott

(többségében évtizedek óta román) falu egészéhez mérten próbálják meghatározni, értelmezni ennek a mindenképpen kisebbségben levő közösségének a tagjai, hanem csakis a magyar lakosságon belül, nem a falu egészével, hanem csakis a katolikus magyarsággal szemben van értéke, értelme a reformátusságuk felmutatásának. Kétszeres kisebbségi helyzetükben (magyarként és reformátusként) a szívükhöz közelebb álló konkurenciát választották. Ez a konkurencia már egyrangúak között, egymást kölcsönösen tudomásul vevők között indult be – olyan közegben, ahol az identitás „árnyalatai” is jelentősek. Az új központban is felépíthették volna a templomukat, de az mindössze „magyar templom” lett volna, a katolikus templom szomszédságában azonban „református magyar templom” építhető, és számukra ez a cél. A konkurencia pedig emberi léptékű, és mindkét közösség (katolikus és református) életmódját, viselkedését befolyásolja. Nagyon hétköznapi, de nagyon jellemző példa a közösség szervezésében megnyilvánuló egymásra való rálicitálás egyetlen eseménysora: a katolikus templom énekkara fellép a csíksomlyói ifjúsági találkozón, és egyúttal kellemesen kirándul, a következő évben a református gyülekezet Hollandiába szervez kirándulást. Ezt a licitet így már nem lehet folytatni, de a katolikusok, saját anyagi lehetőségeiken belül, nem adják fel a versenyt, rendszeresítik az országon belüli utazások szervezését, elhatározzák, hogy minden évben autóbust indítanak a csíksomlyói búcsúra. Erre már nem lehet rendszeresített hollandiai kirándulással válaszolni, hiszen a holland hitsorosok anyagi támogatása sem végtelen, a reformátusok is kezdenek kisebb léptékű terveket szövögetni, megvalósítható elképzelésekre hagyományt építeni...

A versenyhelyzet kölcsönhatást eredményez. A katolikus templom tatarozása, a bútorzat kicserélése – a szomszédban épülő, modern építészeti elveket megvalósítható református templom hatására – végül teljes felújítás lett; a modernizálástól ösztönösen irtózó katolikus közösség végül is a belső templomtér modernizálását is elfogadta, felvállalta (az idősebbek talán inkább elviselték).

Az 1989-es fordulat után a katolikus parókia felmondhatta a régi kultúrház bérletét. A községházának már nem is volt szüksége a nagyon megrongálódott épületre, s így az újra az egyházközség használatába ment át. A nyugati segélyek lehetővé tették az épület

felújítását, használhatóvá tételét. A fordulat pillanatában sokan értelmetlennek vélték ezt, nem tudták elképzelni, milyen funkciót tölthet még be ez az eddig feleslegesnek tudott régi kultúrház; pénz azonban volt rá, és az egyháztanács megszavazta a tatarozást ... És a felújított épület rövid idő alatt újra funkciót nyert, újra középületté lépett elő; a helybéli magyarság (nemcsak a katolikusok, a reformátusok is) újra használni kezdte, összejövetelek, lakodalmak, halotti torok színhelyévé vált. Ha a rendezvények mérete lehetővé teszi, akkor inkább ezt választják, mint az egyébként sokkal mutatósabb új kultúrházat – azért is, mert olcsóbb, azért is, mert meggyőzőbb, otthonosabb környezet.

A régi kultúrház használata jelzi leginkább, milyen változást indított el Kisbácsban az új református templom építése. A falu új központja elveszítette mindekfölötti, a lakók életét teljességében meghatározó, egyeduralkodó jelentőségét. Megmaradt adminisztrációs központnak, hatalmi centrumnak, a helybéli románság központjának, de az egymással szembenező két magyar templom és a közösen használt kultúrház által kicövekelt térben kialakult (vagy talán inkább feléledt) egy másik központ, ami köré a falu magyarsága szerveződik. Ez már nem a régi értelemben vett központ, nem az adminisztráció, nem a hatalomgyakorlás színtere, mindössze a falu katolikus és református magyarságának egymástól is elkülönült, de mégis összekapcsolódó közösségi, vallási, kulturális életét szervezi.

Posztmodern jelenségként is értelmezhetnők a felvázolt eseménysort, a „kisvárosok policentrizmusához való visszatérés” ragyogó példajaként interpretálhatók (V.Ö. Raulet, 1992:372), de Európának ezen a nagyon keleti fertályán még nem divat posztmodernről beszélni, itt még a modernizáció megkésetttségének társadalmi nyomorúságát illik inkább emlegetni, és a katolikus magyar falu református templomának megszületését, a szimbolikus térfoglalást, az egykori presztízsét elvesztő, de azt szimbolikusan újradefiniáló közösség fizikai- és azzal párhuzamosan társadalmi terének újrahatarolódását a faluközösség hagyományos törvényeinek változatlan érvényesülése alapján és értelmezhetjük. Ebben a faluban az egymástól különböző etnikumok és vallásfelekezetek életét az egymással korrekt szomszédi kapcsolatot feltételező, egymástól jól

elhatárolódó, de nem ellenségeskedő, konfrontációt, konfliktust elkerülő egymás mellett élést, de nem összekeverő közösségi együttélést szavatoló törvények irányították mindig. Az etnikum- és vallásközi tolerancia az íratlan közösségi törvények működésének köszönhető; az etnikai és vallási közösségek egymáshoz való viszonyulása, egymástól való elhatárolódása, elkülönülése, a halványabb (katolikus-református) és erőteljesebb (román-magyar) határvonalak megvonása, az etnikai centrumot körvonalázó szimbolikus térfoglalás ezeknek az íratlan hagyományos faluközösségi törvényeknek a meglétét, működőképességét igazolja.

Jegyzetek

1. „Az ember arra törekszik, hogy jelentést tulajdonítson a környezetének, hogy önmagát ehhez a környezethez képest határozza meg, helyezze el.” Ezzel kapcsolatos eszmefuttatások olvashatók Seymour Wapner, Bernard Kaplan és Saul B. Cohen cikkében: A szerves fejlődés perspektívája az emberek és környezeteik közötti kapcsolat megértéséhez, in: Jelentés és viselkedés beépített környezetben /román nyelven/. Bukarest 1985, 216. oldal
2. „Az ember nemcsak természeti környezetben él, hanem egy szimbolikus világban is, és a szimbólumok éppen úgy cselekvésre készítetnek, mint a fizikai ingerek” – összegzi A. M. Roose a szimbolikus interakcionizmusnak nevezett társadalomtudományi irányzat alaptételét. Idézi Cséfalvy Zoltán: Térképek a fejünkben. Budapest 1990, 90 oldal.
3. Aki nem emlékezne rá: ez a szó azt a mobilitás-szűrő módszert jellemezte, melynek lényege: csak az telepedhet le az ilyen városban, akinek ezt a hatalom megengedi.

4. Érdemes itt megemlíteni, hogy a Székelyföldön az elnéptelenedő falvakban működő magyar iskolák megmaradása egyébként többnyire a hiánypótló cigányságnak köszönhető. A formálisan beírt, de iskolába ritkán járó cigány gyerekek „egészítették ki” az iskola működésének engedélyezéséhez szükséges statisztikai adatokat. Ez a gyakorlat ma is érvényesül Romániában, de már csak a székelyföldi helyiségekben szokásos magyar iskolába íratni a cigány gyerekeket).

5. Ez az ellenszenv szolgálhat magyarázatul arra, hogy a kissé liberálisabb szellemű hatvanas években, mikor lehetővé vált a baptisták mozgolódása, a helyi románságból sokan áttértek erre a vallásra. Érdekes módon a magyarok közül senki.

6. A vegyes családok többségében a gyerekek nem is tudták, hogy az anyjuk vagy apjuk nem katolikus, hiszen az nemcsak elküldte őket a katolikus templomba, de el is ment velük oda, és velük együtt énekelt, imádkozott, mintha ő is katolikus lenne.

7. A gyermeki irigység nagyon egyszerű okra vezethető vissza: a vistaiak mind egyikük voltak, testvére még véletlenül sem volt senkinek, az apák pedig jólkereső mesterséget űztek, döntő többségük kőfaragó volt – ezek a gyerekek összehasonlíthatatlanul gazdagabbak voltak, mint iskolástársaik.

Irodalom**Cséfalvy Zoltán 1990**

Térképek a fejünkben. Budapest

Enyedi György

Tér és társadalom. Janus II. 1

Hall, Edward T. 1980

Rejtett dimenziók. Budapest

Kommunikációs Antropológia Munkacsoport 1991

Mentális környezetek Janus VIII. 1

Raulét, Gérard 1992

Posztmodern és politika. In: A posztmodern. Bev. Pethő Bertalan. Budapest

Wapner Seymour, Kaplan Bernard és Cohen, Saul B. 1985

Perspective de dezvoltare organică pentru înțelegerea tranzacțiilor cu oameni și ambianțe. In: Semnificație și comportament în cadrul construit. Editat de Geoffrey Broadbent, Richard Bunt și Tomas Llorens. București